

האם יש מזל לישראל?

ראשי פרקים

- א. הסכנות בהסתמכות על המזלות
- ב. היחס למזלות במקרא ובתלמוד
 - ג. דעת הראשונים
 1. המאמינים שיש אמת במזלות
 2. השוללים את האמונה בהשפעת המזלות
 - ד. דעת הרמב"ם
 - ה. דעת הרמב"ן
- ו. החשש שמא אחרים יתלו הצלחה או כשלון במזלות
- ז. הכרעת הפוסקים

א. הסכנות בהסתמכות על המזלות

'מזל' הוא מצב מסויים במערכת כוכבי השמים, שעל פיו, מתוך התאמה לזמן שאדם מסתכל בו או לתאריך הולדתו, משער אדם את עתידו ומכוון את מהלכיו לכך. בכלי התקשורת השונים מתפרסם לעתים קרובות 'הורוסקופ' (מלה שמקורה ביוונית: horoskopos מלשון hora - שעה, skopos - התבוננות), היינו: תרשים של מיקום הכוכבים בעת הלידה, שעל פיו "מנבא" האדם את עתידו הפרטי, וכך גם לגבי הכלל והציבור.

האמונה במזלות טומנת בחובה כמה קלקולים וסכנות:

[א] התולה את הצלחותיו או את כשלונותיו במזל, שולל בכך את תלותם של אלה בזכויותיו ובחובותיו האישיות, במצוות או בעבירות שבידו. סבור הוא שאין הוא נתון תחת שיפוטו של הקב"ה, ובכך יש משום סרך עבודה זרה. נראה שלכן הכליל הרמב"ם את האיסור "לא תעוננו" (ויקרא יט, כו) בהלכות עבודה זרה (פרק יא), הכולל תליית מעשה בעונה, היינו: בכוח סגולי שאינו טבעי.

[ב] המאמין בהשפעת המזל עלול להתיימשך מן הרחמים, כיון "שנגזר" עליו לסבול. ממילא לא יפנה לה' בתפילה, וגם לא יתאמץ במעשה קיום המצוות, כי בלאו הכי הרי כבר "נגזר" עליו.

[ג] המאמין במזלות כופר בכך בכוחו של האדם לשנות את מידותיו ואת תכונותיו, וממילא באפשרות של חזרה בתשובה.

והעיקר: הרי התורה אסרה במלים "לא תעוננו" כל הסתמכות על כוחות סגוליים שאינם טבעיים, ואף טרחה לפרט סוגי כישוף ופנייה אל העל-טבעי (דברים יח, י"א). ולא עוד, אלא שציוותה כמצות עשה: "תמים תהיה עם ה' אלקיך" (שם יג), ופירש רש"י: "התהלך עמו בתמימות ותצפה לו, ולא תחקור אחר העתידות. אלא כל מה שיבוא עליך קבל בתמימות, ואז תהיה עמו ולחלקו." לכאורה, הסתכלות והתחשבות בהורוסקופ הרי הן בכלל האיסור "לא תעוננו", וכדברי הרמב"ם (הל' ע"ז יא, ט): "אסור לעונן, אע"פ שלא עשה מעשה אלא הודיע אותן הכזבים שהכסילים מדמין שהן דברי אמת ודברי חכמים. וכל העושה מפני האיציטגנינות וכיון מלאכתו או הליכתו באותו העת שקבעו הוברי השמים, הרי זה לוקה, שנאמר: 'ולא תעוננו'."

לא הסתפק שם הרמב"ם בלשון לקונית וקצרה, אלא הוסיף (הל' טז) דברי חינוך והתעוררות:

"ודברים אלו כולן דברי שקר וכזב הן, והם שהטעו בהן עובדי כוכבים הקדמונים לגויי הארצות כדי שינהגו אחריהן. ואין ראוי לישראל, שהם חכמים מחוכמים להמשך בהבלים אלו, ולא להעלות על לב שיש תועלת בהן... כל המאמין בדברים האלו וכיוצא בהן ומחשב בלבו שהן אמת ודבר חכמה, אבל התורה אסרתן, אינו אלא מן הסכלים ומחסרי הדעת... אבל בעלי החכמה ותמימי הדעת ידעו בראיות ברורות, שכל אלה הדברים שאסרה תורה אינם דברי חכמה, אלא תהו והבל, שנמשכו בהן חסרי הדעת ונטשו כל דברי האמת בגללן. ומפני זה אמרה תורה כשהזירה על כל אלו ההבלים: "תמים תהיה עם ה' אלקיך".

אלא שכנגד דברים מפורשים אלו עומדים מקורות שונים – במקרא, בתלמוד ובראשונים – המצדדים, לכאורה, בהסתכלות ואף בהסתמכות על מזלות, בדרך זו או אחרת.

ב. היחס למזלות במקרא ובתלמוד

כאמור, איסור מפורש הוא לעונן, ולכוון מהלכים על פי המזלות. ובמפורש הזהיר הנביא: "כה אמר ה', אל דרך הגוים אל תלמדו, ומאותות השמים אל תחתו, כי יחתו הגוים מהמה" (ירמיה יב). פסוק זה צוטט בגמרא (שבת קנו,א) ע"י אלו מחז"ל השוללים את האמונה בכח המזל. עוד הביאו שם, שאברהם אבינו פקפק אם על פי מזלו מסוגל הוא להוליד תולדות, ותשובתו: "ויוצא אותו החוצה..." (בראשית טו,ה) – אמר לו הקב"ה: "צא מאיצטגנינות שלך, שאין מזל לישראל."

הנביא לועג לחוזים בכוכבים: "נלאית ברוב עצתיך, יעמדו נא וישיעוך הוברי השמים החוזים בכוכבים, מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך" (ישעיה מז,ג). ובמקום אחר: "איה אפוא חכמך, ויגידו נא לך" (יט,יב). ושוב: "מפר אותות בדים וקוסמים יהולל, משיב חכמים אחור ודעתם יסכל" (מד,כה). הרמב"ם הביא פסוקים אלו כנגד המאמינים בחכמת החוזים ההם (אגרת-תימן, אגרות הרמב"ם מהד' הגר"י קאפח, עמ' מג).

סוגיית הגמרא בשבת קנו,א מביאה שבפנקסו של ר' יהושע בן לוי נמצא כתוב, שהנולד באחד בשבת, "יהא גבר ולא חדי ביה", ומוסיפה הגמרא שם לפי זה תכונות שונות לפי המזל שבו נולד אדם. רבי חנינא שם סובר שלא מזל היום קובע, אלא לפי שעת הולדתו של האדם. בהמשך מובאים בסוגיה תנא וארבעה אמוראים שדעתם "אין מזל לישראל". אולם אין במשפט זה כדי לשלול מכל וכל את כוחם של המזלות:

[א] שמא רק מישראל נשלל המזל, אבל לאומות העולם יש מזל, כמשתמע מפסוקי המקרא שהבאנו לעיל.

[ב] שמא קיים מזל, אלא שדווקא ישראל יש בכוחם לשנותו ע"י קיום מצוות ומעשים טובים.

בסוגיות אחרות נמצאים דברים מפורשים המצדדים, לכאורה, בכוחם של המזלות. כך הם דברי רבא במועד קטן כח,א: "חיי, בני ומזוני – לא בזכותא

תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא. והתוספות שם הביאו סיוע לזה ממעשה רבי אלעזר בן פדת בתענית כה,א.

סוגיות אחרות בגמרא מעידות שתכונות ומעשים נקבעים לו לאדם עוד בטרם נולד. כך, למשל, הגמרא בסוטה ב,א: "מ' יום קודם יצירת הוולד בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני, בית פלוני לפלוני, שדה פלוני לפלוני." ובנדה טז,ב מובא: "אותו מלאך הממונה על ההריון 'לילה' שמו, ונוטל טיפה ומעמידה לפני הקב"ה, ואומר לפניו: טיפה זו מה תהא עליה? גיבור או חלש? חכם או טפש? עשיר או עני?" הגמרא מדייקת שם שדווקא תכונות אלו נקבעות מראש, ואילו היותו של האדם רשע או צדיק אינה נקבעת בשעה זו, כיון ש"הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים".

לכאורה, כהמשך לגישה זו, שגורלו של האדם נקבע על פי מזלות, הזהירו חז"ל (תענית כט,ב): "בר ישראל דאית ליה דינא בהדי נכרי, לישתמיט מיניה ב[חודש] אב דריע מזליה, ולימצי נפשיה באדר דבריא מזליה."

לכאורה, המחלוקת בדבר אמיתותן של המזלות בסוגיית הגמרא בשבת יש לתלותה במחלוקת התנאים ר' עקיבא ור' שמעון. המחלוקת היא בביאור האיסור "לא תעוננו" (ויקרא יט,כו) החוזר על עצמו בפסוק "לא ימצא בך... מעונן ומנחש ומכשף" (דברים יח, י). בפירוש האיסור יש בבבלייתא בסנהדרין סה,ב שלש דעות:

ר' שמעון: זה המעביר שבעה מיני זכור [רש"י: שכבת זרע מז' בריות] על העין.

חכמים: זה האוחז את העיניים.

רבי עקיבא: זה המחשב עתים ושעות.

נמצא שלפי ר' שמעון לא אסרה התורה חישוב עתים ושעות (היינו: קביעה על פי אצטגנינות מתי הוא הזמן הנכון והראוי לביצוע פעולה מסויימת), והאיסור "לא תעוננו" מכוון לדבר אחר לגמרי. נאמן לשיטתו זו, מובא בזוהר פעמים רבות אמונות בימים שהם בני מזל, או חודש בר מזל. ומכאן מה שנפסק בשו"ע (יו"ד קעט,ב): "נהגו שאין מתחילין [בימים] בב' ובד', ואין נושאים נשים אלא במילוי הלבנה."

אבל הרמב"ם (הל' ע"ז יא,ח) לא פסק כר' שמעון אלא כר' עקיבא רבו, וזה לשונו: "איזהו מעונן? אלו נותני עתים שאומרים באיצטגנינות יום פלוני טוב,

יום פלוני רע, יום פלוני ראוי לעשות בו מלאכה פלונית, חדש פלוני רע לדבר פלוני.

האמנם הדברים חדים וחלקים, ש"אין מזל לישראל"? או שמא אין מזל כלל? ומתי יש מזל, ומתי ניתן להסתמך עליו?

ג. דעת הראשונים

1. המאמינים שיש אמת במזלות

חלק מהראשונים האמין בכוחם של המזלות. וכך כתב רבי אברהם אבן עזרא בפירושו לדברים ד, יט: "דבר מנוסה הוא כי יש לכל עם ועם כוכב ידוע ומזל. וכן יש מזל לכל עיר ועיר; וה' שם לישראל מעלה גדולה להיות ה' יועצם, ולא כוכב להם, והנה ישראל נחלת ה'." ובפירושו הארוך לספר שמות (לג, כא) כתב: "כי מה שנגזר עליו לפי מערכת כוכבי מולדתו, כן יקרנו, חוץ אם ישמרהו כח עליון יותר מכח הכוכבים, אז ינצל מהגזירות... וזהו שאמרו חז"ל 'אין מזל לישראל' – כל זמן שהם שומרי התורה; ואם לא ישמרוה, ישלוט בהם המזל כאשר הוא מנוסה."

גם רבנו בחיי (בן אשר), בביאורו לתורה, התחבט בפירושם של דברי חז"ל "אין מזל לישראל", ופירש ש"אין הכוונה בזה שלא יהיו המזלות גורמין לישראל, שהרי אמרו בפירוש 'מזלו גורם' (יבמות סד, ב). אבל הענין שישראל אינן מסורין תחת ממשלת המזלות, לפי שהכוכבים והמזלות וכל העולם נבראו בשביל הצדיקים, ואם כן איך יתמנה השפל על העליון ממנו, והעלול על העלה?! אמנם הם ממונים על העובדי כוכבים" (בפירושו לדברים לא, טז). אבל במקום אחר (בראשית טו, ה) פירש, ש"אין מזל לישראל" היינו לכלל ישראל, "אבל בפרטם יש מזל לכל אחד ואחד, שהרי חכמת המזלות חכמה גדולה ומפוארה היא, אין רז"ל מכחישין אותה כלל." ושוב בפירושו לדברים ח, יח דחה דעה זו.

אולם כדעה זו מביא הרשב"א (שו"ת ח"א סי' קמח), ש"יש מזל לישראל" אמור "במקרה היחידים, ולא במה ששייג את הציבור; כי לדעת כולם כח הציבור גדול לידון על פי מעשיהם לטוב או למוטב." אבל בסיכומו גם הרשב"א דוחה זאת, כיון ש"התורה דברה בין על הכלל בין על הפרט." אמנם לדעתו ניתן באמצעות תפילה להתגבר על גזירות המזל, וכראייה הוא מביא את דברי הגמרא בראש

השנה טז,א: "כמאן מצלינן האינדנא אמריעי ואקצירי...". עוד התייחס לכך הרשב"א בתשובותיו ח"א סי' תט, ובח"ה סי' מח, אשר שם שיבח את דברי ר"א עזרא הנ"ל. מעין זאת כתבו הריטב"א (בחידושי למועד קטן כח,א) ובעל ספר העיקרים (ד,ד). אריכות רבה יש בענין בפירושו של דון יצחק אברבנאל על דברים ד,טו.

2. השוללים את האמונה בהשפעת המזלות

רב סעדיה גאון כתב כנגד הטוענים שבטבע הכוכבים להשפיע על הצלחת יבול הפירות, שאין לכך כל ראייה הגיונית, "אך מלעיטים אותנו מה שטוענים בעלי מלאכת הכוכבים מן המשפטים הקבועים, ולפי האמת אינם אלא סתם טענה, ואין עליהם ראייה חוץ מעצם הטענה" (בביאורו על איוב פרק לט, במהד' הרב יוסף קאפח, עמ' קצד-קצה).

רבי יהודה הלוי מביא בתחילת ספרו 'הכוזרי' את שיטת הפילוסופים, ובתוכם את אלה החוזים בכוכבים. במאמר ד (סוף פסקה כג) הוא שולל את האמונה במזלות, ומציין שלעמים הקדמונים היו שאיפות להרבות תועלת באמצעות המזלות, ו"אנו נפתים לשארית ההבלים מן האצטגנינות והלחשים והקמיעים ונסיונות רחוקים מן הטבע, על אף שהרחיקה אותם התורה". בתחילת מאמר ה (פסקה ב) הוא מציין שהקב"ה חנן אותנו "בנפש סבלנית שאינה נפתית להשקפות העוברות לפניה מהשקפות בעלי הטבעים והוברי השמים ובעלי הקמיעין והמכשפים ובעלי הקדמות". עוד על דעתו ראה מה שכתב הר"י קאפח בספרו 'כתבים' ח"א עמ' 92.

רבנו בחיי (אבן פקודה), מחבר חובות-הלבבות שלל אף הוא את האמונה בכח המזלות, וכה הם דבריו בשער יחוד המעשה, פרק חמישי (בתרגומו של הר"י קאפח עמ' קעה-ז)¹:

"וכבר הדגיש לך השליח ע"ה באומרו "ולא תלכו בחוקות הגוי" (ויקרא כ,כג) אשר דרכם לפנות אל משפטי הכוכבים והעוננות לחיוב או לשלילה, ואל הנחש והאוב וכל הדומה לכך, ועושים כמשפטיהם, כמו שאמר עליהם הכתוב "כי הגוים האלה אשר אתה יורש אותם אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו, ואתה לא

1. קטע זה חסר משום מה בתרגומו של ר' יהודה אבן תיבון, ואולי הושמט ע"י המאמינים בכח המזלות.

כן" (דברים יח,יד)... וכמה מן הנביאים חזרו על הרחקתו במקומות רבים, שאין לנו צורך לקובעם כאן מחמת פרסומם. וכבר אמר הכתוב: 'כי לא נחש ביעקב ולא קסם בישראל' (במדבר כג,כג)... נוסף למה שיש בכך מן ההתעלמות מן הבטחון על ה' יתעלה וההתמסרות לו וקבלת משפטו וגזירתו ברצון. ואילו היה המשפט והגזרה באושר והפכו מסורים למשפטי הכוכבים העוננות וכל הדומה לכך, הרי זהו שיתוף עם ה' בהחלט ללא ספק, ויביא זה אל הכפירה בה' והכחשתו כליל."

עד כדי כך מסוכנת ההתבוננות במערכת הכוכבים, שנאלץ רבנו בחיי לבאר מדוע האסטרונומיה מותרת ואילו האסטרוולוגיה אסורה – שכן ההתבוננות האסטרונומית היא "על דרך ההתבוננות בנמצאות וכדי ללמוד בהן, שיש להן בורא, יכול, חכם, בראם לא מן דבר... לא כדי לנהוג על פי משפטיהם ולהחליט בהן על האושר והפכו."

המאירי, שאף הוא שלל את האמונה בכח המזלות, התקשה במאמרו של רבא, (במועד קטן כח,א) הנזכר לעיל, שחיי, בני ומזוני תלויים במזל, ופירש שרבא אמר זאת מפני שראה שבני דורו מפקפקים באמונה בהשגחת ה', בשכר ועונש על מצוות ועבירות, כי ראו איך שני צדיקי הדור שווים בצדקתם, והאחד מאריך ימים, והשני מקצר; לאחד רבוי בנים ובנות, והשני שיכל צאצאיו בחייו; האחד משופע בעושר רב, והשני סובל דוחק ועניות. וכדי שלא יתרעמו על מדותיו של הקב"ה, תלה הדבר ב'מזל', היינו מעין דחייה בקש שאינה משקפת את דעתם האמיתית של חז"ל.

ד. דעת הרמב"ם

מכל הראשונים הרמב"ם הוא המתבטא בנחרצות ובחדות מפליגות כנגד האמונה בכח המזלות. כבר הבאנו לעיל את דבריו מסוף פרק יא שבהל' עבודה זרה. אולם הוא מודע לכך שבדברי חז"ל ניתן למצוא עקבות לאמונה שבעת הולדתו של אדם כבר נקבע גורלו על ידי מהלכם של הכוכבים. בקשר לכך הוא כותב באגרתו לחכמי מרשיליא שבצרפת (קובץ לפסיא ח"ב עמ' כו):

"ואני יודע שאפשר שתחפשו ותמצאו דברי יחידים מחכמי האמת רבותינו עליהם השלום בתלמוד, במשנה ובמדרשות, שדבריהם מראים שבעת תולדותו של אדם גרמו הכוכבים כך וכך. אל יקשה זה בעיניכם. שאין דרך שנניח הלכה למעשה ונהדר אפירכי ואשינויי. וכן אין ראוי לאדם להניח דברים של דעת

שכבר נתאמתו הראיות בהם, וינעור כפיו מהם, ויתלה בדברי יחיד מן החכמים ע"ה. שאפשר שנתעלם ממנו דבר באותה שעה, או שיש בדברים רמז, או אמרם לפי שעה ומעשה שהיה. הלא תראו שהרי כמה פסוקים מן התורה אינם כפשוטם. ולפי שנודע שאי אפשר שיהיה הדבר כפשוטו, תרגמו המתרגם ענין שהדעת סובלת אותו. ולעולם אל ישליך אדם דעתו אחריו, כי העיניים הם לפניו ולא לאחור."

בתוך דבריו אלו ניתן למנות ארבעה נימוקים ל"התעלמותו" מדברי חז"ל בענין זה:

א. רוב החכמים חולקים על האמונה בכח המזלות.

ב. חכמים עשויים לטעות.

ג. אפשר שחכמים דברו בדרך משל ומליצה.

ד. אפשר שדבריהם מוגבלים לזמן ולמקום מסויימים (מעין דברי המאירי הנ"ל).

באשר לקביעה שרוב החכמים סוברים שאין כח במזלות – אכן, בסוגיית הגמרא בשבת קנו, א חולקים רוב התנאים והאמוראים (ר' עקיבא, ר' יוחנן, רב, שמואל ורב נחמן בר יצחק) על ר' יהושע בן לוי ור' חנינא הסוברים שיש להתחשב במזל. את זאת קבעו כבר הגאונים, "דאשוו רוב רבנן דאין מזל לישראל" (תשובות הגאונים, הרכבי, סי' שץ). מדובר לא רק ברוב החכמים, אלא גם בגדולים שבהם,² וגם מכך שדבריהם מובאים לאחר דברי המצדדים באמונה בכוח המזל (ועי' על כך במאמרו של הרב בנימין זאב בנדיקט, "תורה שבעל פה", חוברת יט עמ' רכב). גם אריכות הדיון בדעת חכמים אלו מלמדת שהלכה כמותם (עי' אנציקלופדיה תלמודית בערך הלכה, פסקא כט, עמ' שיח, ציון 139). סיבה נוספת לרמב"ם לפסוק דווקא כחכמים אלו היא הבאת ההוכחות לדעתם מן המקראות, כשם שכתב מהר"י בי רב בפירושו לרמב"ם בית יעקב (הל' דעות ב, ג) בקשר לפסיקתו של הרמב"ם בענין אחר. כאמור לעיל, אפשר שהרמב"ם פסק בכל הסוגייה הזו כר' עקיבא ודלא כר' שמעון, והאמוראים שהאמינו בכח המזלות דעתם בזה כר' שמעון.

2. למשל, רבי עקיבא, שהלכה כמותו מחברו (עירובין מו, ב) ויש אומרים אף מחבריו (שאלתות דר' אחאי, בשלח מח; וכן הכריע הט"ז או"ח סי' קסז סוף ס"ק ד).

הרמב"ם טוען בפירושו למשנה (ע"ז ד, ז) שהתורה לא רק אסרה את האמונה בכוח המזלות, אלא אף קבעה שאלו הם דברים בטלים ושקריים, והתורה הזהירה עליהם כדרך שהזהירה על השקר. שקר זה מתברר לדבריו במדעי הטבע. ובאגרת-תימן (אגרות הרמב"ם, מהדו' הר"י קאפח עמ' מב) הוא מציע לנמענו:

"מה שראיתי שאתה נוטה אליו מענייני הכוכבים... כל הדבר הזה הסירה ממחשבתך, ורחץ דמיוןך ממנו כמו שרוחצים את הבגד המלוכלך מטינופו, לפי שהם דברים שאין להם אמתות אצל החכמים השלמים... ואפסותם ברורה וגלויה בהוכחות מושכלות אמתיות."

ומעין זה שוב באגרת תחיית המתים (אגרות הרמב"ם שם עמ' צז).

נאמן למגמה זו הוא מציע בתשובותיו (מהדו' בלאו סי' תלו) לא לקבל את דברי חז"ל שעוד קודם ללידת האדם נקבע מי תהיה בת זוגו, באיזה בית יגור ובאיזו שדה יזכה:

"ראוי למי שהוא מבין ולבו נכון ליטול דרך האמת, שישים ענין זה המפורש בתורה [על בחירה חופשית] עיקר ויסוד... וכשימצא פסוק מדברי הנביאים או דבר מדברי רז"ל חולק על עיקר זה וסותר ענין זה, ידרוש ויבקש בעין לבו עד שיבין דברי הנביא או החכם. אם יצאו דבריהם מכוונים בענין המפורש בתורה, הרי מוטב. ואם לאו, יאמר: דברי הנביא הזה או דברי החכם הזה איני יודע אותם, ודברים שבגו הם ואינם על פשוטיהם."

כאמור, הרמב"ם פסק כר' עקיבא, שבאמונה בכוחם של המזלות נכנסת בכלל האיסור "לא תעוננו". משום כך לא פסק הרמב"ם את המובא בתענית כט, ב, שחודש אב אינו בר מזל טוב, ושחודש אדר יש לו מזל בריא. ואף שבשו"ע נפסק דבר זה להלכה – עי' או"ח תקנא, א בקשר לחודש אב – נראה שזה בגלל נטייתו של המחבר לפסוק כזוהר.³

ה. דעת הרמב"ן

הרמב"ן (בתשובתו שהובאה בכתבי-הרמב"ן מהדו' מוסד הרב קוק ח"א עמ' שעט ואילך) חולק על דעת הרמב"ם וסובר שחכמת המזלות היא אמתית, אלא שהתורה

3. [על דעת הרמב"ם ראה עוד במאמרו של דרור פיקסלר: אסטרונומיה ואסטרוולוגיה במשנת הרמב"ם, תחומין יט עמ' 443-447 – הערת מערכת]

אסרה עלינו לדרוש בה. אם כבר נודע לאדם מה מבשרים המזלות, לטובה או לרעה, הוא יכול לכלכל את מעשיו לפיהם. הלא כך ניתן לדייק מלשון הגמרא (פסחים קיג,ב) "מניין שאין שואלין בכלדיים" – האיסור הוא רק לשאול, שהרי מבואר שם שר' עקיבא ואמו של ר' נחמן בר יצחק חששו לדברי הכלדיים. דברי רמב"ן הובאו בבית-יוסף יו"ד תחילת סי' קעט, ועל פיהם פסק שם בשו"ע רק "אין שואלין בחוזים בכוכבים", אבל לא אסר לנהוג על פיהם. וכך פסק גם הרמ"א (שם סעיף ב): "במה שהאדם יודע שהוא נגד המזל לא יעשה, ולא יסמוך על נס. אלא שאין לחקור אחר זה משום 'תמים תהיה'".

הרמב"ן ביאר את דעתו זו גם בפירושו לתורה (דברים יח,ט): "המעונן והמנחש אינה תועבה... כי כל בני אדם יתאוו לדעת עתידות למו ומתעסקין בחכמות רבות כאלה לדעתם". לדבריו, יש באמת כח במזלות, "כאשר הוא מנוסה בחכמת האיציטגנינות", אלא שיש שלטון להקב"ה לשנות פעולותיהם, לפי זכויות ועוונות של האיש שמדובר בו. ומשום כך בפירושו לפסוק "תמים תהיה" (שם פסוק יג) כתב שהמצוה היא "שנייחד לבבנו אליו [הקב"ה] לבדו, ונאמין שהוא לבדו עושה כל והוא היודע אמתת כל עתיד, וממנו לבדו נדרוש העתידות לנביאיו או מאנשי חסידיו ר"ל אורים ותומים. ולא נדרוש מהוברי שמים ולא מזולתם, ולא נבטח שיבואו דבריהם על כל פנים. אבל אם נשמע דבר מהם, נאמר 'הכל בידי שמים' כי הוא אלקי האלקים, עליון על הכל, משנה מערכות הכוכבים והמזלות כרצוננו... ונאמין שכל הבאות תהיינה כפי התקרב האדם לעבודתו".

הרמב"ן מביא בתוך דבריו את המעשה שבירושלמי שבת סוף פ"ו, ובו מספר ר' חונה על גר אחד שלפני שהתגייר היה חכם באסטרולוגיה. אחרי גיורו הזדמן שהיה זקוק לצאת לדרך רחוקה, אבל מפני מה שידע בכוכבים ראה שאין הזמן טוב לצאת לדרך. בתחילה היסס אם לצאת לדרך או להמנע מכך, אך חזר ואמר: "כלום נדבקתי באומה קדושה זו, לא כדי לפרוש מן הבלים אלו?! אצא על סמך שם בוראי." בדרכו היה קרוב להיטרף ע"י חיה רעה, ומוסיף ר' חונה: מה גרם לו שיפול בסכנה? מפני שהרהר והיסס שלא לצאת לדרכו. ומה גרם לו שבכל זאת ניצל? מפני שבטח וסמך על בוראו.

לרמב"ן משמש מעשה זה הוכחה לכך שאכן יש מקום להשפעת המזלות, אלא שאסור להתחשב בהם לכתחילה (ולכן אסור היה לאותו גר אפילו להסס). אבל אותו מעשה יכול לשמש גם כהוכחה לדעת הרמב"ם, שכן אותו גר לא פנה לשאול במזלות, אלא נפל לו הדבר עקב ידיעותיו הקודמות.

לכאורה מהסיפור הזה מוכח כדעת הרמב"ם שאפילו אם האדם לא נכשל לשאול חוזים בכוכבים, בכל זאת אין לו לסמוך על ידיעות שיגידו. אבל פלא הוא שהרמב"ן בתשובתו הנזכרת מביא למעשה זה מהירושלמי, ואינו עונה על הסתירה ממנה לשיטתו.

ו. החשש שמא אחרים יתלו הצלחה או כשלון במזלות

כמובא לעיל, דעת ר' עקיבא היא שהאמונה בכח המזלות יש בה איסור תורה ("לא תעוננו"). לפי הרמב"ם נשללת בכך לחלוטין האמונה בכח המזלות, ולפי הרמב"ן אסור לכוון את מעשינו לפיהם. והנה כנגד דעתו זו, מצאנו שר' עקיבא עצמו חשש למה שנחזה לו על פי הכוכבים. וכך מסופר בסוגיית הגמרא בשבת קנו"ב, (כאן בתרגום לעברית):

היתה לו לרבי עקיבא בת, ואמרו לו החוזים בכוכבים, שביום שתכנס לחופה, יכיש אותה נחש ותמות. היה רבי עקיבא דואג על הדבר הרבה. אותו יום [של החופה, בטרם הלכה בתו לישון] שלפה את סיכת העטרה שבראשה ונעצה אותה בסדק שבין המלבנים שבקיר הבית. הזדמן וזו נתקעה בעין נחש [שהסתתר שם]. כאשר קמה בבוקר ומשכה את סיכת העטרה מהקיר, נמשך ובא אחריה אותו נחש מת.

אמר לה אביה: מה עשית [שזכית להינצל]? אמרה לו: בערב [בזמן החתונה] עמד עני בדלת הבית, והיו כולם טרודים בסעודתם ואין מי שישמע קריאת העני. קמתי ונתתי לו את מנת האוכל שלי. אמר לה: מצוה עשית! יצא רבי עקיבא ודרש: צדקה תציל ממות.

אמנם לא הלך ר' עקיבא מעצמו לשאול בכלדיים, החוזים בכוכבים, אבל תמוה הוא שהוא בכלל התייחס לדבריהם והיה דואג על הדבר. ומאיך גיסא, אם דאג כל כך (כלשון הגמרא "הוה דאיגא אמילתא טובא") מדוע לא מנע ממנה מלהינשא באותו לילה? ואם משום מצות פריה ורביה, הרי אשה אינה מצווה על כך?

אלא שמסוגיה אחרת נראה שאף שר' עקיבא לא חשש כלל לתחזיות של איצטגנינים, מכל מקום ראה לנכון להוציא אמונה זו מליבם של אחרים. בע"ז נהא מסופר:

"אמר ליה זונין לר' עקיבא: לבי ולבך ידע דעבודת כוכבים לית בה מששא – והא קחזינן גברי דאזלי כי מתברי ואתו כי מצמדי, מאי טעמא? אמר לו: אמשול לך משל, למה הדבר דומה – לאדם נאמן שהיה בעיר, וכל בני עירו היו מפקידין אצלו שלא בעדים, ובא אדם אחד והפקיד לו בעדים. פעם אחד שכח והפקיד אצלו שלא בעדים, אמרה לו אשתו: בוא ונכפרנו! אמר לה: וכי מפני ששוטה זה עשה שלא כהוגן אנו נאבד את אמונתנו?! אף כך יסורין, בשעה שמשגרין אותן על האדם, משביעין אותן שלא תלכו אלא ביום פלוני, ולא תצאו אלא ביום פלוני ובשעה פלונית, ועל ידי פלוני, ועל ידי סם פלוני. כיון שהגיע זמן לצאת הלך זה לבית עבודת כוכבים; אמרו יסורין: דין הוא שלא נצא! וחוזרין ואומרים: וכי מפני ששוטה זה עושה שלא כהוגן, אנו נאבד שבועתנו?!"

כלומר: ההצלחה המקרית של עבודה זרה ונושאי דבריה לכוון ליום ולשעה שבין כה וכה עמדו הדברים להתממש אינה מרתיעה את הקב"ה מלפעול על פי התוכנית הקבועה מראש. לא נותר אפוא אלא החשש שמא עובדי ע"ז יאמינו שההצלה באה בעטיים.

הוא הדין בנידוננו: אף שר' עקיבא בוודאי לא האמין בכוחם של הכלדיים לחזות את העתיד, דאגתו היתה גדולה שמא יתממשו הדברים (הכשת הנחש) כיון שבין כה וכה הגיעה השעה שיתרחשו, ואז עלולים הרבים או הכלדיים עצמם להאמין בנכונות אמונתם.

ז. הכרעת הפוסקים

כאמור, נחלקו תנאים ואמוראים ובעקבותיהם נחלקו הראשונים אם יש ממש בתחזיות אסטרולוגיות. אולם אף אם יש בהם ממש, הזהירה התורה "תמים תהיה עם ה' אלקיך". אכן, בהלכות רבות בשו"ע מצאנו אזהרות שלא לבצע פעולה מסויימת ביום שמראש אומרת התחזית שהיא לא תצלח – למשל: התדיינות עם גוי בחודש אב (או"ח תקנא, א) או נישואין בימים ב' וד' ובימי מילוי הלבנה (יו"ד קעט, ב). כיצד מיושבות הלכות אלו עם הפסק בשו"ע (יו"ד קעט, א) "אין שואלין בחוזים בכוכבים"?

ניתן ליישב שנפסקה בזאת הלכה כרמב"ן, שאע"פ שאין לכתחילה ללכת ולשאול ולכוון את הפעולות על פי התשובות שתתקבלנה, מכל מקום כשכבר נשמעה התחזית (כגון לגבי רוע המזל של חודש אב) – מותר לחשוש לכך.

אולם ניתן לומר, על פי דברינו לעיל, שהלכות אלו תואמות גם לשיטת הרמב"ם. אמנם הוא פסק שאסור לתלות מעשה במה שקובעים הוברי השמים, אולם עדיין יש לחשוש שמא אכן תתממש התחזית אבל לא בגלל מצב המזלות אלא כיון שכך נגזר על האדם מאת הקב"ה במישרין; ואם כך יקרה, עלול הדבר לחזק את אמונתם של ההוברים.

ולמעשה, אין לנו אלא אותם מקומות ספורים בהלכה שבהם הוזהרנו להימנע מפעולות מסויימות בזמנים שנקבו שם. חס ושלום אסור לנו להוסיף עליהם (כגון, דחיית חתונות לימי שלישי דווקא כיון שנכפל בו "כי טוב"), כיון שבכך אנו עלולים לעבור איסור דאורייתא כפול: איסור לאו של "לא תעוננו" ואיסור עשה של "תמים תהיה עם ה' אלהיך".⁴

4. לפי הרמב"ם בספר המצוות אין פסוק זה נכלל בתרי"ג המצוות, ואין הוא אלא זירוז לכך שלא יעברו על מצוות הלא-תעשה שקדמו לפסוק זה "לא ימצא בך... מעונן ומנחש ומכשף, וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים" (דברים יח, י"א). לפי הרמב"ן (השגה ח למ"ע) זוהי מצות עשה.